

VALTION REGALEKALASTUKSEN HISTORIA

**AARNE PARTANEN
KEMI**

Toukokuu 1999

Luopuuko valtio Perämeren lohen ja taimenen regalekalastusoikeudesta?

Kansanedustaja Tytti Isohookana-Asunmaa on kirjallisessa kysymyksessään eduskunnan puhemiehelle esittänyt seuraavan kysymyksen:

"Julkisuuteen tulleiden tietojen mukaan valtion regalekalastusoikeus Oulun kaupungin vesialueella on myyty Oulun kaupungille 20 000 markan kauppahinnasta.

Perämeren rannikon jako- ja kalastuskunnissa, joiden vesialueilla rasitteena on valtion regaleoikeuteen perustuvia lohen ja taimenen kalastuspaikkoja, on edellä mainittu kauppa aiheuttanut ihmettelyä, jos ko. oikeus on myyty Oulun kaupungille. Vastaavaa mahdollisuutta ei ole annettu muille vesialueiden omistajille tai haltijoille.

Edellä olevan perusteella ja valtiopäiväjärjestyksen 37 §:n 1 momenttiin viitaten esitämme kunnioittavasti valtioneuvoston asianomaisen jäsenen vastattavaksi seuraavan kysymyksen:

Onko hallitus päättänyt luopua Perämeren rannikolla yksityisten vesialueella olevien valtion omistamien regaleoikeuteen perustuvien lohen ja taimenen kalastuspaikkojen myynnistä vesialueiden omistajille?"

Maa- ja metsätalousministeri Kalevi Hemilä on 13.10.1998 päivätyssä vastauksessaan ilmoittanut mm., että "Hallitus ei ole tehnyt periaatepäätöstä siitä, että kaikki Perämeren rannikolla yksityisten omistamilla vesialueilla olevat valtion regaleoikeuteen perustuvat lohen ja taimenen pyyntipaikat myytäisiin vesialueiden omistajille. Asianomainen ministeriö voi kuitenkin myydä määrättyyn vesialueeseen kohdistuvan valtion regaleoikeuden, jos myymistä voidaan pitää erityisistä syistä tarkoituksenmukaisena."

Maa- ja metsätalousministeriö on 16.3.1999 tehdyllä kauppakirjalla myynyt n. 4 700 hehtaarin suuruisella vesialueella olevat lohen, taimenen ja siian regalekalastusoikeudet 20 000 markan kauppahinnasta Oulun kaupungille.

Mitä regale on?

Pienen Tietosanakirjan (1959) mukaan regale on valtion itselleen pidättämä tuloa tuottava elinkeinohaara ja Peräpohjolassa se alkuaan on koskenut vain lohenkalastusta Perämeressä ja siihen laskevissa joissa. Jos valtio on itselleen jossakin vaiheessa sellaisen oikeuden pidättänyt, niin täytyisihän siitä olla jokin virallinen päätös johon regaleoikeus perustuu ja jos sellainen todellakin on olemassa, niin missä ja milloin sellainen on tehty, sitä jatkuvasti kysellään.

Tiettävästi on olemassa säätyjen asiaa koskeva päätös vuodelta 1665, mutta sitä ennen on paljon muuta ratkaisevasti vaikuttavaa tapahtunut.

Varhaisista ajoista alkaen Ruotsi-Suomen hallitsijat ovat olleet tietoisia suurten pohjoisten jokien kalarikkauksista. Miten saada ne hyödynnetyksi, sitä varmaankin on mietitty moneen kertaan.

Mahdollisuus olisi ollut perustaa kruunun tai kuninkaan kalastamot, mutta niiden perustaminen asumattomille seuduille tietämien taipaleiden taakse olisi ollut vaikeaa ja kallista, joten siitä alkuvaiheessa on luovuttu.

Toinen mahdollisuus oli saada asutustoiminta käyntiin tarjoamalla maata maksutta maanviljelijöille ja kalavettä kalastajille. Siinä mielessä kuningas Maunu Ladonlukon (1275-90) hallituskauden aikana annettiin Helsingenlaki. Lain mukaan jokainen kynnelle kykenevä sai mennä asumattomaan erämaahan raivaamaan maata jokivarresta ja viljelemään sitä. Raivatun alueen mukaisesti hän sai metsämaata vaaran laelle saakka, josta alkoi yleismaa. Tätä alkuvaihetta on professori Kyösti Haataja teoksessaan Vesioikeus I selostanut tähän tapaan:

"Kun siis talonpojat rakensivat rantaansa lohivatoja, tuli niistä heidän yksityisiä patojaan, jotka kuuluivat heille omistusoikeudella. Niissä tapahtuva kalastus kuului heidän taloihinsa. Kun Maunu Eerikinpojan holhoojien aikana annettiin kenelle tahansa oikeus ottaa haltuunsa asumattomia erämaita Skellefteån ja Oulujoen väliltä, edellytettiin tällainen valtaus tapahtuvaksi noudattamalla Helsingenlakia ja valtaajan saavan siis omakseen sekä valtaamansa maan että sen edustalla olevan vesialueen."

Mitään kalastusta koskevia rajoituksia ei ole ollut ja se varmaankin on ollut erinomainen houkutin valtaajille. Pohjoisten jokivarsien maat ovat enimmäkseen hiekka- ja hiesumaita, joiden viljely on helppoa märkiin savimaihin verrattuna, eivätkä ne ole kovinkaan hallanarkoja. Verottajan kannalta paikallaan pysyvä väestö on ollut monin verroin edullisempaa kuin paikasta toiseen vaeltavat paimentolaiset.

Sisämaasta mereen laskevat joet ja tulva-aikana purotkin ovat olleet raskaan tavaran kuljetuksen kannalta kesäaikana ainoat kulkuväylät, joiden auki pitämisestä on hallitusvalta huolehtinut. Onko tällainen huolehtiminen ollut tarpeellista Helsinginlain rajaamalla alueella, ei ole tietoa, mutta etelämpänä kylläkin. Kokemäenjoen kalastusta koskevassa asiassa kuningas Maunu on 1.9.1347 määrännyt, että jokeen rakentakoon jokainen, joka omistaa maata, kuitenkin siten, ettei kulkuväylää supisteta eikä kalojen kulkua estetä. "Ja lautakunta katsokoon, kuinka leveä yleisen väylän tulee olla, ettei se kenellekään ole esteeksi." (Brofeldt).

Regalekalastuksen alkuvaiheet

Kaikesta päätellen Norrlannissa 1400-luku on ollut kalastuksen kannalta hiljaiselon aikaa. Sen sijaan etelämpänä hallitusvalta on toimenpiteillään näyttänyt mitä tuleman pitää. Kokemäenjokelaiset ja ulvilalaiset ovat 2.3.1622 kirjeellään ilmoittaneet kuningas Kustaa II Adolffille, että "lohenpyynti oli kuningas Erik III:n aikana (1412-39) valittajilta riistetty ja kuninkaalle omistettu" (Brofeldt).

Millä tavalla kuningas on riistämiään kalastuksia käyttänyt, ei ole tiedossa. Ilmeisesti palkkaväki on kalastanut ja suolannut saadun saaliin, sillä tuoreena ei siihen aikaan kalaa ole voinut pitkiä matkoja kuljettaa.

Kaikesta päätellen kuningas Erik III oli se hallitsija, joka aloitti lohikalastamojen valtauksen itselleen. Toisenkinlaisia käsityksiä on, niissä kuningas Kustaa Vaasa leimataan "syntipukiksi". Kuitenkin kuningas Kustaa Vaasan ja kuningas Erik III:lla on selvä ero, Erik III on vahvemman oikeudella ottanut Kokemäenjoen kalastuspaikkoja itselleen, mutta Kustaa Vaasa on halunnut korjata Kruunun rempallaan olleita raha-asioita ketään säästämättä. Professori U.T.Sirelius teoksessaan Suomalaisten kalastus (1906) todennut tapahtuneen anastuksen näin:

"Hän anasti ensinnäkin Kruunulle kokonaan tai osaksi katolliselle kirkolle maksetut lohikymmenykset sekä ns. "helgedagsstadgan", jota jälkimmäistä, kuten nimestä voi arvata, suoritettiin oikeudesta kalastaa pyhäpäivinä. Lisäksi hän sääti sääntönäislohiveron ("stadgalax"), joka oli suoritettava oikeudesta kalastaa Kruunulle muka vanhastaan kuuluvasta kuninkaanväylästä ja merenrannikoilta. Vielä jätti hän arenille ne lohikalastamot, jotka olivat kuuluneet luostareille, ja kantoi niistä Kruunun hyväksi arentilohta ("afradlax")."

Kustaa Vaasa oli perusteellinen, hän ei jättänyt mitään puolitiehen, vaan varmisti anastuksena perustamalla vuotihallinnon kaikille suuremmille lohijoille. Voudit valvoivat kalastusta ja kantoivat veroja, eräät jopa häikäilemättömästi. Siihen heillä oli syytäkin, sillä voudit olivat suoraan kuninkaan käskyvallan alaisia, joita hän saattoi siirrellä ja erottaa mielensä mukaisesti. Tympeytyneenä voutihallintoon lohen merikalastus pääsi alkamaan.

Norrlantilaisille lähettämässään 20.4.1542 päivätyssä kirjeessään Kustaa Vaasa ilmoitti, että asumattomat erämaat kuuluivat Jumalalle, Kruunulle ja Ruotsin kuninkaalle. Ilmoitus oli merkki siitä, että muutakin oli otettava huomioon kuin mitä Helsinginlaissa on säädetty. Kustaa Vaasan toimenpiteillä Kruunu alkoi vaurastua. Ennen hänen valtaantuloaan Kruunu on saanut vuosittain verolohta vain 17 tynnyriä, kun sen sijaan hänen hallitus kautensa loppupuolella on Kruunu saanut vuosittain yli kaksisataa tynnyriä.

Helgeandsholmin päätös

Jos kuningas Kustaa Vaasa oli himoverottaja, niin hänen jälkeläisensä Juhana III löi kaikki entiset ennätykset. Hän nimittäin vaati puolta saadusta saaliista ja sen seurauksena heikoimmat kalastuspaikat jäivät pyytämättä eli "vetenä juoksemaan" kuten kalamiehet sanovat.

Oma Maa -teoksessa (1909) on selostettu Helgeandsholmin päätöstä, josta kalastusneuvos Pekka Beofeldt on todennut, että "Siinä tuodaan selvästi ilmi valtion kalastusregalen perusajatus." Oma Maa -teoksen selostuksen mukaan:

"1587 antoi aatelismies Palme Eerikinpoika (usein mainittu Rosentråleksi, mitä sukua myöhemmin kanto) Norrköpingissä kuningas Juhani III:lle asiakirjan, joka on tunnettu Helgeandsholmin päätöksen nimellä ja joka varsin tuntuvasti on vaikuttanut seuraavain aikojen taloudelliseen lainsäädäntöön. Tämä asiakirja kertoo päätöksestä, joka muka olisi tehty eräässä Helgeandsholmissa (joka on osa nykyistä Tukholmaa) kesällä 1282 pidetyssä säätykokouksessa. Kuningas olisi silloin valittanut tulojensa vähyyttä, pyytänyt niihin lisäystä ja jättänyt saapuneille kaksi päivää miettimisaikaa. Maakunnittain kokoontuneet edustajat olisivat kolmantena päivänä tunnustaneet, että vuorikunnat kuuluivat Kruunulle, samoin Ruotsin suuret järvet ja joet. "Niinikään myönnettiin, että kaikki Norrlannin ja Suomen joet, missä lohta, ankeriasta, siikaa ja säynettä suuremmassa määrässä kalastettiin, oli luettava Kruunun omiksi sekä että kaikkien, jotka siellä kalastusta harjoittivat, tuli maksaa Kruunulle vuokraa, paitsi kuninkaan omaan laskuun harjoitetusta kalastuksesta. Samoin luovutettiin Kruunulle Ruotsin ja Suomen saaristot ja niissä asuvat kalastajat veloitettiin maksamaan kalastusoikeudestaan Kruunulle vuokraa. "Kaikki viljelemätön maa, joka vastedes otettiin viljeltäväksi, olisi niinikään katsottava Kruunun omaksi."

Palme Eerikinpoikaa on eräs hänen tuttavansa sanonut päävalehtelijaksi. Ilmeisesti hänellä oli muitakin ansioita kuin Helgeandsholmin päätös, joista hän on saanut päävalehtelijan arvonimen. Jos Palme Eerikinpoikaa pidetään maamme ensimmäisenä kalatalousoloihimme vaikuttaneena huijarina, kyllä niitä on riittänyt aivan näihin päiviin saakka jopa lainsäätäjienkin piirissä, siitä pari esimerkkiä. Kun 23.7.1902 annettiin rakennuskaaren 17 luku niin sen 12 §:n toisessa momentissa säädettiin seuraavaa: "Loheksi luetaan myös muun niminen lohensukuinen kala." Kuten yleisesti tiedetään, maamme lohensukuisia kaloja ovat kaikki ne, joilla selkävän ja pyrstöerän välissä on ns. rasvaevä ja sellainen on mm. kuoreella eli norssilla.

Kolmekymmentä vuotta myöhemmin toiset tohelot katsoivat aiheelliseksi korjata edellä mainittua momenttia ja niinpä se 18.5.1934 muutettiin näin kuuluvaksi: "Loheksi luetaan, milloin ei erikseen ole sanottu, myös muunkin niminen lohensukuinen kala, paitsi nieriäinen." Olisi mielenkiintoista tietää, kuultiinko siinä vaiheessa silloisia kalastusviranomaisia ja jos kuultiin, niin ketä?

Yli kolmesataa vuotta on kulunut ennenkuin ruotsalainen historiantutkija Styffe on v. 1864 todennut Helgeandsholmin päätöksen väärennytyksi. Näin jälkeempäin voi vain kuvitella, mikä arvo Helgeandsholmin päätöksellä on ollut, kun kysymys on ollut paremmasta lohenkalastusoikeudesta.

Useimmat Ruotsi-Suomen hallitsijat ovat mikä milläkin tavalla sekaantuneet lohen kalastukseen. Esimerkiksi kuningas Kustaa II Adolf kirjeessään 16.9.1616 moitti talonpoikia ja alamaisiaan siitä, että "ensin pystyttävät omat rantapatonsa ja sitten vasta meidän ja Kruunun, joten kaloista, mitkä ensin sattuvat kulkemaan, kyllä saattavat jotain saada, vaan emme mitään, syystä että meidän padot tulevat myöhään ja sopimattomaan aikaan." Lisäksi kuningas on määrännyt rakennettavaksi "suuren padon" "Kemin pitäjään meidän ja Kruunun tarpeeksi, nimit. yhden Kokonluodon luo, toisen Kittilänhaaran luo ja kolmannen Lapinniemen luo, niin käskemme voutiamme siinä seudussa, että hän alamaisia velvoittaa toimittamaan niin paljon rakennusaineita mainittuihin paikkoihin, kuin sellaisia tarvitaan" (Malmgren).

Kruunun kalastuksista saama tulo on vuosittain vaihdellut kuten saaliitkin osaksi haluttomuudestakin. Valtakunneuvos Philip Schiedingh oli tietoinen verotulojen vuotuisesta vaihtelusta ja niinpä hän eräällä tarkastusmatkallaan Oulussa 18.3.1618 ehdotti kiinteää maksutapaa siten, että Kemin pitäjän tuli suorittaa Kruunulle kalastusoikeudestaan 55 tynnyriä suolalohta luettuna 14 leiviskää tuoretta lohta tynnyriä kohti, Oulun pitäjän osuus oli 35 tynnyriä ja lin 45 tynnyriä. Talonpojat hyväksyivät tarjouksen, sillä nyt oli mahdollisuus laajentaa ja tehostaa kalastusta, koska voutien valvonta väheni. Ennen sopimuksen tekoa Kruunu on saanut verolohia vain 65,5 tynnyriä. Sopimuksen haittapuoli oli siinä, että tynnyrit tuli kuljettaa Tukholmaan saakka ja siksi talonpojat halusivat siirtyä rahakorvakseen. Kruunu hyväksyi tarjouksen käyttäen pohjana Schiedinghin sopimusta. Muutos tapahtui v. 1737.

Kalastusvero Kruunulle on ollut huomattava tulolähde keskiajan jälkeenkin. Maksettavan veron määrääminen ei ole ollut niin yksinkertaista kuin Kustaa Vaasan ja hänen jälkeläisten aikana. Kemijoen ja Iijoen kalastusten käyttöön antia on kuninkaalle valmistellut oikein kamarikollegio, joka on laajasti käsitellyt asiaa ja 25.2.1800 esittänyt mm. seuraavaa:

"Kenen viljelmiä nämä kalastukset ensi alusta ovat olleet, ei ole asiakirjoissa selvitetty. Luultavasti ovat maan asukkaat, sen mukaan kuin he ovat paikoilleen asettuneet, olleet sen omistajia siksi kuin Hallitus selitti kaikki suuremmat joet ja niissä löytyvät kalastukset Kruunun etuudeksi, jonka johdosta lohenpyynnit Pohjanmaalla Kruunun puolesta ovat olleet erään lohivoudin hoidettavina aina vuoteen 1618, jolloin herra valtakunnanpuhemies Philip Schiedingh 18 päivänä maaliskuuta jätti Kemin ja Iin lohenpyynnit rahvaalle pysyväiselle arennilla vuotuisesta maksusta, joka teki viisikymmentäviisi tynnyriä suolattua lohta edelliseltä ja neljäkymmentäviisi tynnyriä jälkimmäiseltä, jotka olivat Tukholmaan vietävät ilman muuta kustannusta Kruunulle, kuin suolat" (Malgren). Kamarikollegian selittelyä lukiessa tulee mieleen Helgeandsholmissa v. 1587 tekaistu päätös, josta kamarikollegian jäsenet ovat kaikesta päätellen olleet tietoisia, mutta vaikenevat.

Kuningasvallasta keisarivaltaan

Maamme siirtyminen kuningasvallasta keisarivaltaan oli monien muutosten aikaa niin lohen kuin muidenkin kalojen kalastuksessa. Kuningasvallan aikana kalastusta koskevien riitojen "ylituomarina" toimi kuningas. Keisarivallan aikana Keisarillinen Suomen Senaatti. Kuningasvallan aikaisissa asiakirjoissa puhutaan vain lohesta ja unohdetaan Palne Eerikinpojan kalaluettelo. Keisarivallan aikana lohi sai seuralaisekseen sukulaisensa taimenen.

Taimenen tulo lohen rinnalle on tiettävästi ensimmäisen kerran tullut oikeusjutun yhteydessä, joka koski vanhaa lohenkalastusyhtiötä. Teoksessaan Suomen merikalastus ja jokipyynti professori T. H. Järvi kertoo, että vanhassa vuokrayhtymässä olivat osallisina "vain ne tilat, jotka olivat olemassa ennen v. 1618. Myöhemmin syntyneillä tiloilla ei ollut eivätkä ne myöskään saaneet osuutta lohenkalastukseen. Viimeksimainittuja tiloja syntyi aikaa myöten niin paljon, että niitä lopulta oli enemmän kuin edellisiä. Kemin ja Iin alueilla oli v. 1872 lohenkalastuksiin osallisia tiloja 580, niitä vailla olevia oli 617 tilaa."

Hallitusvallan kannalta tilanne oli hankala. Ilmeisesti vuokramiehet olivat suorittaneet vuotuismaksunsa virheettömästi eivätkä olleet halukkaita luopumaan hallinnassaan olleista kalastuspaikoista. Asiaa on käsitelty senaatissa 24.6.1887, jolloin on päätetty "tarjota kyseenalaiset kalastukset vuokralle asianomaisten seutujen kaikista tilallisista muodostettaville yhtiöille 30 vuoden ajaksi maaliskuusta 1888 maaliskuuhun 1918 maakirjamanttaalin mukaisin osuuksin. Senaatti päätti myös jakaa entiset Kemin- ja Iin yhtiöt kuudeksi eri "arenttiyhtiöksi": Kemin, Simon, Kuivaniemen, Ohlavan, Iin ja Haukiputaan yhtiöksi. Näitten vuotuisesti maksettava maksu määrättiin rahassa ja oli se seuraava: Kemin yhtiöltä 15 000, Simon 2 000, Kuivaniemen 1 000, Ohlavan 800, Iin 6 000 ja Haukiputaan 700 markkaa maksettuna kruununverojen yhteydessä. Kalastusta saivat yhtiöt harjoittaa joko palkkaväellä tahi antamalla yksityisiä kalastuspaikkoja lyhyemmäksi ajaksi vuokralle, sitävastoin ei ollut lupaa harjoittaa lohen eikä taimenen pyyntiä ei joissa eikä meressä yksityisten laskuun, paitsi tapauksissa, joissa tällainen oikeus oli vanhastaan tunnustettu ja harjoitettu sekä voitiin asiakirjoilla näyttää toteen" (Järvi).

Vanhan vuokrayhtymän osakkaat eivät vähääkään välittäneet senaatin päätöksestä ja jatkoivat kalastustaan kuten ennenkin ja antoivat asian muuttua riitaiseksi. Se tiesi useita vuosia kalastusmahdollisuutta entiseen tapaan. Käräjäoikeudessa Kruunu on vaatinut heti arenttiyhtiötä luovuttamaan hallinnassaan olevat lohen, taimenen ja siian kalastukset Kruunun käyttöön. Alioikeus on hylännyt siikaa koskevan vaatimuksen, mutta hyväksynyt lohta ja taimenta koskeva vaatimuksen. Vihdoin viimein senaatioikeusosasto on Helsingissä 28.5.1894 antanut asiassa tuomionsa, jonka mukaan Kemin vanha lohenkalastusyhtiö on velvoitettu "Kruunulle luovuttamaan yhtiön hallinnassa olevat Kemin ja Simon jokien sekä niiden edustalla olevan saariston lohen ja taimenen kalastukset". Näin oli saatu aikaan ennakkopäätös ja taimenestakin oli tullut "valtion kala".

Toisen merkittävän päätöksen senaatti teki Perämeren ja siihen laskevien jokien kalaston ja kalastuksen kannalta määrämällä silloisen kalastustentarkastaja A. J. Malmgrenin tutkimaan lohenkalastuksessa havaittuja suuria saalisvaihteluita. Tutkimustensa perusteella hän v. 1868 ilmoitti, että "hän oli havainnut meressä lohiverkoilla, osittain, vaikka harvemmin, myös isorysillä, kauttaaltaan pitkin Pohjanlahden rannikkoa Kristiinankaupungista lähtien aina Tornioon saakka, mutta erittäinkin Kemin, Iin ja Oulun pitäjissä lisääntyneen mitä huomattavimmassa määrässä. Tämän johdosta hän katsoi, että väkivallan tuli mitä pikimmin rajoittaa ja määrätä alueet meressä, joissa lohienpyyntiä saisi harjoittaa verkoilla tai muilla pyyntineuvoilla" (Järvi).

Edellä oleva maininta, että "hän oli havainnut lohienpyynnin meressä lohiverkoilla, osittain, vaikka harvemmin myös isorysillä" on osoitus siitä, että puuvillalankaiset verkot alkoivat syrjäyttää hampullankaiset. Hampullangasta kudotut verkot soveltuvat isorysän aita- ja potkuverkoiksi, mutta eivät missään tapauksessa isorysän perään eli koppaan.

Perämeren kalastuksessa puuvillakausi jäi verrattain lyhyeksi, sillä esimerkiksi eräs todistajana kuultu kaakamolainen kalastaja kertoi kihlakunnanoikeudessa ostaneensa ensimmäisen nailonverkkonsa v. 1956. Nykyään puuvillalankaiset verkot ovat museotavaraa kuten hampullankaisetkin.

Havaintojensa perusteella Malmgren ehdotti kaikkien silloin käytössä olleiden lohenkalastuspaikkojen merkitsemistä karttoihin.

"Tämän työn senaatti määräsi (huhtikuun 30 päivänä 1869) suoritettavaksi. Näin syntyivät v. 1869 ja 1879 Claudelinin laatimana kartat asianomaisine selityksineen Tornio-, Kemi-, Simo- ja Kuivajoista sekä merenrannikolta Kemin kihlakunnassa ja Kalajoen pitäjässä. Leistenin laatimana lijoesta sekä Juveliuksen laatimana Oulujoesta sekä merenrannikosta Kellon kylästä Iistä lähtien Pyhäjoelle saakka" (Järvi).

Kartoituksen yhteydessä lohijuonien tai patojen paikat merkittiin rantakiviin tai kivipyykkeisiin hakatuilla numeroilla ja karttaselitelmiin merkittiin lohijuonien pituus, suunta, omistaja tai omistajat sekä eräissä tapauksissa keskisaalis.

Kaikki eivät luonnollisesti olleet tyytyväisiä kartoitukseen varsinkin kun Claudelinin mielestä jokin pyyntipaikka oli lakkautettava. Esimerkiksi Claudelin katsoi kaakamolaisten ns. tulvapadot, josta tuotuneena kaakamolaiset valittivat kuvernöörille, joka kuitenkin 15.7.1873 antamallaan päätöksellä vahvisti kaikilta osiltaan kartoituksen. Kaakamolaiset hakivat muutosta kuvernöörin päätökseen. Keisarillisen Suomen Senaatin Talousosasto otti asian tutkittavakseen ja 24.11.1876 antamassaan päätöksessä katsoi, että valittajat eivät ole voineet kieltää Kruunun yleistä etuoikeutta lohienpyyntiin Alatornion saaristossa, eivätkä mainita, vielä vähemmän näyttää mitään Kaakamon kyläläisillä olevan oikeutta lohienpyyntiin lakkautettavissa kalastuspaikoissa ja samalla vahvasti kuvernöörin päätöksen.

Kartoituksella tuli olemaan suuri merkitys, kun tuli esille kysymys paremmasta lohenkalastus-oikeudesta. Lisäksi siitä oli arvaamattoman suuri hyöty, kun selviteltiin voimalaitosten rakentamisesta aiheutuneita vahinkoja ja haittoja kalastoon ja kalastukseen.

Maataloushallitus voitosta voittoon

Itsenäisyytemme alkuvuosina kalastusta pidettiin niin suurella arvolla, että perustettiin itsenäinen kalastushallitus. Sen toimikausi jäi kuitenkin varsin lyhyeksi, mutta jo sinä aikana sekin oli kiinnostunut paremmasta lohenkalastus-oikeudesta. Kun edellä selostetussa suurella oikeudenkäynnissä vanha lohenkalastusyhtiö määrättiin luovuttamaan sen hallinnassa silloin olleet kalastuspaikat, jäi epäselväksi ne kalastuspaikat, joissa muun kalastuksen ohella saatiin mm. lohta, kalastushallitus pyysi korkeinta oikeutta selvittämään senaatin tuomiota niin, että se koski kaikkea lohen ja taimenen kalastusta. Kuitenkin korkein oikeus hylkäsi 25.5.1923 hakemuksen, koska sen mielestä tuomio oli riittävän selvä siinä asiassa mitä se koski.

Kalastushallituksen lakkauttamisen jälkeen sen aloittamat työt ja tehtävät siirtyivät maataloushallituksen kalatalousosastolle, jonka tehtäviin kuului mm. regalekalastuspaikkojen vuokraus.

Kun kalastussääntö Pietarhovissa 23.7.1902 vahvistettiin, siitä tuli monenlaisia riasia uudelle virastolle. Kalastussäännön 9 §:n mukaan seisovaa pyydystä meressä ei saanut "sijoittaa kahtasataa metriä lähemmäksi nuotta-apajaa, eikä myös lähemmäksi toisen rysää kuin kaksisataa metriä sen sivulta ja neljäkymmentä metriä sen päästä."

Kalastussäännön 4 §:ssä säädettiin, että lohiverkoissa ja muissa lankapyydyksissä solmuväli "suoraksi vedetyssä rihmassa puolen metrin yhtämittäisellä pituudella" sai olla 55 mm ja muissa "lohen pyydyksissä" 50 mm, sen sijaan "suomuskalan pyydyksissä korkeintaan" 20 mm.

Lain tultua tunnetuksi sen kiertäminen alkoi. Siihen oli erittäin hyvät mahdollisuudet. Valtio vuokrasi vain lohen ja taimenen kalastusoikeuden kartoitetuissa kalastuspaikoissa. Kalastuskunnalta vuokratuissa kalastuspaikoissa saattoi käyttää tiheämpiä isorysiä kuin valtiolta vuokratuissa kalastuspaikoissa ja saalis oli sen mukainen. Minkäs sille mahtoi, jos lohikin siikaparven mukana ui rysään. Jos vielä vuosivuokra kalastuskunnalle oli suhteellisesti halvempi kuin valtiolle, kateutta riidanaihetta oli enemmän kuin tarpeeksi.

Valtion kalastuspaikkojen vuokraajat alkoivat väittää, että ns. uusien yrittäjien rysäjuonet estivät lohien pääsyn heidän vuokraamilleen kalastuspaikoille tai ohjasivat ne jonnekin muualle. Riidan ratkaisu kihlakunnanoikeudessa ei liene ollut helppoa, sillä mistään laittomuudesta ei voitu rangaista. Apuun rientänyt maataloushallituksen osastopäällikkö Einar Hellevaara auttoi "omiaan" ja esitti oikeudelle samoja asiatietoja, jotka on jukaistu Jatulissa nro XXII.

Siinä hän tuo esille laajasti ja perusteellisesti regalekalastuksen historiaa 1600-luvulta alkaen jättäen mainitsematta Helsingin lain ja sen tuomat edut ja oikeudet. Helgeandsholmin päätöksestä on pieni maininta, jolle hän ei anna arvoa, koska "vanhin tunnettu säätyjen päätös, on annettu 25.6.1665, jossa on katsottu Ruotsin, Suomen ja Inkerinmaan suurten jokien kuuluvan kuninkaalle ja kKuunulle. Siis suunnilleen sama ajatus, joka Helgeandsholmin päätöksessä oli sanottu sai vuosikymmeniä myöhemmin säätyjen vahvistamana.

Oikeudenkäynnissä Hellevaaran apu on ollut ratkaiseva, sillä kun korkein oikeus antoi päätöksensä 17.3.1932 siinä regalekalastuspaikkojen vuokraajat perivät voiton. Päätöksellä oli uusille kiistoille rauhoittava vaikutus, mutta ei aivan lopullisesti, sillä mm. Kuivaniemen edustalla syntyneessä riidassa korkein oikeus antoi 11.9.1952 lähes samansisältöisen päätöksen jonka se oli antanut jo v. 1932.

Edellä selostetut jutut ja riidat jakoivat kalastajat kahteen leiriin ja esimerkiksi lissä kalastajainseuraan kelpuutettiin vain valtion kalastuspaikkojen vuokramiehet. Valtion kalastuspaikkojen vuokraajia harmitti, kun regalekalastuspaikoissa ei saanut käyttää tiheämpiä rysiä kuin mitä lohienpyynnistä oli säädetty ja sellaisilla luvallisilla isorysillä saatiin lohta ja taimenta sekä joskus jonkin kookkaan siian tai hauen. Lohi on ollut ja on edelleenkin kalastajan kannalta rahakala ja siika ruokakala.

Lopun alku

Isohaaran voimalaitoksen rakentamisen alkuaikoina maataloushallituksessa valmistauduttiin hankkimaan valtiolle tuloja padon alapuolella tapahtuvasta kalastuksesta. Kalastukseen pyrkiviä oli useita, joista maataloushallitus katsoi parhaaksi Lapin läänin Kalastuskuntain Liitto r.y. -nimisen yhdistyksen. Yhdistys oli valmis ryhtymään kalastukseen maataloushallituksen ehdoilla. Maataloushallituksessa ei tiedetty tai jos tiedettiin, ei vähääkään välitetty siitä, että padon kummallakin puolella vesialueet oli jaettu siten, että länsipuoli jokea kuului Kemin Kirkonkylän jakokunnalle ja itäpuoli kuului Lautiosaaren jakokuntaan, jonka vesialue oli siten jaettu, että aivan padon alapuolella oli Helistön ja Kerolan talojen vesialueet, jotka eivät suinkaan hyväksyneet minkään ulkopuolisen tuloa vesialueelleen ja järjestelivät omaa kalastustaan.

Siinä vaiheessa voimalaitosyhtiö halusi saada padon alapuolisen vesialueen omakseen ja lähetti valtioneuvostolle Erkki Aallon ja Lauri Louekarín 10.2.1949 päivätyt näin kuuluvan kirjelmän:

"Heinäkuun 23 päivänä 1947 antamallaan päätöksellä myönsi Vesistötoimikunta allekirjoittaneelle osakeyhtiölle luvan vesilaitoksen rakentamiseen Kemijoen Isohaaraan. Kuten sanotun päätöksen oheenliittämästämme lyhennysotteesta käy ilmi on lupaehdoissa mm. sellainen määräys, että rakentajan on omalla kustannuksellaan maataloushallituksen määräämästä paikasta säännöstely-padon alapuolelta pyydettävä kuillenuotalla tai muulla tehokkaalla pyyntitavalla jokeen kutupaikoil-leen vaellusmatkalla olevaa kalaa ja siirrettävä se padon yläpuoliseen veteen suorittamaan suvunjatkamistehtäväänsä. Kun nyt kuitenkin tämän vesialueen, jossa sanottua pyyntiä tulisi harjoittaa, omistavat Kemin kaupungista olevat maanviljelijät Kalle Helistö ja J. E. Kerola sekä Kemin maalaiskunnan Kirkonkylän jakokunta ja kun sanottua pyyntiä ilman vesialueen omistusta ei voida tehokkaasti harjoittaa, niin anomme kunnioittaen, että Valtioneuvosto myöntäisi meille oikeuden oheisessa karttaliitteessä puneella merkityn noin 16 hehtaarin suuruisen vesialueen pakkolunastamiseen sanottua Kemijoen kalakannan säilyttämiseksi välttämätöntä pyyntiä varten. Haluamme vielä huomauttaa, että jo yksistään Kemijoen lohikannan säilyttämisellä on ratkaiseva merkitys koko Perämeren kalastukselle ja että kun ei ainakaan vielä toistaiseksi ole onnistuttu kalaportaiden tai muiden vastaavien laitteiden avulla riittävän tehokkaasti turvaamaan kalojen nousua voimalaitospatojen yläpuolelle, niin on tämän pyynnin järjestäminen siksi tärkeää, että varmaankin tässä voidaan hyvällä syyllä katsoa olevan kysymyksessä pakkolunastuslain edellyt-tämä yleinen tarve."

Padon alapuolisen vesialueen kalastuksen muututtua riitaiseksi monet toivoivat, että valtio ottaisi koko vesialueen itselleen ja valvontaansa. Toisin kuitenkin kävi, sillä maataloushallitus laajasti selostaen puolsi yhtiön pakkolunastusanomusta. Hanketta puoltavan kirjeen ovat allekirjoittaneet S. O. Österberg ja kalastusneuvos Einar Hellevaara. Ilmeisesti Hellevaara toivoi vastapalveluna myötämielistä suhtautumista hänen valtiolle tuloa tuottavaan kalastussuunnitelmaan. Hellevaaran mukaan saadun saaliin bruttotulosta olisi valtio saanut 7 % 7 000 kg saakka ja samoin 25 % 40 000 kg bruttohinnasta.

Valtioneuvosto pääministeri Fagerholmin johdolla kauppa- ja teollisuusministeriön esittelyssä 28.4.1949 myönsi pakkolunastusluvan.

Saatuaan tiedon pakkolunastusluvasta voimalaitosyhtiö heti seuraavana päivänä lähetti maata-lousministeriölle kirjeen, jossa se pyysi ministeriötä ryhtymään "sellaisiin toimenpiteisiin, että pakkolunastettavaksi myönnetty vesialue luovutettaisiin jo nyt kohta alkavaa pyyntikautta varten valtalain nojalla allekirjoittaneen osakeyhtiön käyttöön."

Tehostaakseen ja jouduttaakseen asian pikaista käsittelyä yhtiön lakiasianhoitaja Lauri Louekari pani ministeriön esittelijälle hallitussihteerin Veikko Pohjanpellolle H. V. -kirjeen, jonka lopuksi toivoi, että "olisi hyvä, jos siihen rauhoitusasiaan jäisi sellainen mahdollisuus, että rauhoituksesta huolimatta voitaisiin erikseen sallia lohen ja taimenen urheilukalastus."

Kaikki toiveet toteutuivat, sillä 6.5.1949 valtioneuvosto on maatalousministeriön esittelyssä talouselämän säännöstelemisestä poikkeuksellisissa oloissa 6.5.1941 annetun lain nojalla päättänyt, että "Pohlan Voima Osakeyhtiö saa puheena olevat vesialueet hallintaansa ja käyttöönsä." Urheilukalastuksen osalta maatalousministeriö antoi myönteisen lupapäätöksensä vähän myöhemmin.

Pakkolunastuslautakunta pääsi aloittamaan työnsä 14.3.1951 varatuomari Niilo Martikaisen johdolla. Tilaisuudessa kalastusneuvos Einar Hellevaara on selostanut lohen regalekalastus-oikeutta ja painostanut sitä, ettei pakkolunastuksessa voida ilman eduskunnan päätöstä luovuttaa valtiolle kuuluvaa lohenkalastusoikeutta yhtiölle. Yhtiön puolesta taas on todettu, että Kemijoen ja sen merialueen lohen kalastuspaikat ovat senaatin määräyksestä kartoitettu ja pyykitetty, eikä Isohaaran voimalaitoksen lähivesialueilla ole yhtään sellaista valtiolle kuuluvaa regalekalastus-paikkaa.

Pari päivää mietittyään pakkolunastuslautakunta antoi päätöksensä, minkä mukaan yhtiö määrät-tiin maksamaan vesialueesta 20 000 mk/ha ja lohenkalastusoikeudesta samoin 20 000 mk/ha.

Kenelle ko. vesialueella lohenkalastusoikeus kuului, siihen ei pakkolunastuslautakunta ottanut kantaa, se jäi asianomaisten keskenään selviteltäväksi. Kaikki asianosaiset olivat tyytymättömiä pakkolunastuslautakunnan päätökseen ja hakivat siihen muutosta, mutta turhaan, sillä pääosiltaan päätös jäi pysyväksi. Näin siirtyi maamme ehkä arvokkain lohen kalastusalue voimalaitosyhtiölle.

Kun maataloushallitus oli jo aiemmin hyväksynyt padon alapuolella tapahtuvan kalastuksen harjoittajaksi Lapin läänin Kalastuskuntain liitto r.y:n, se kelpasi myös voimalaitosyhtiölle. Kun liitto olisi joutunut valtiolle maksamaan vuokraa saadun saaliin perusteella, nyt siltä ei vaadittu mitään muuta kuin että se suorittaa ne velvoitteet, jotka vesistötoimikunta oli yhtiölle asettanut. Merikalastajat olivat tyytymättömiä, kun mitään kunnollista ei tehty lohikannan pelastamiseksi. Liitto oli ottanut vastuulleen sen mitä yhtiölle oli lupapäätöksessä määrätty. Sen toimesta kannettiin säkissä emokaloja padon yläpuoliseen veteen. Ne olivat käytännöllisesti katsoen puolikuolleita padon yläpuoliseen veteen päästyään, jossa voimakas virta imaisi ne taas alapuoliseen veteen. Niihin aikoihin ajelehti virran mukana mätäneviä lohia aivan jokisuumereen saakka.

Kun vesistötoimikunta oli lupapäätöksessään määrännyt yhtiön rakentamaan kalatien, siitä merikalastajat toivoivat kalakannan pelastajaa. Pettymys oli suuri, kun v. 1951 yhtiö rakensi kalahissin, joka jo aiemmin mm. Oulujoella oli todettu täysin kelvottomaksi.

Kalastajat aavistivat lohen loppuvan Kemijokisuun merialueelta kuten se oli loppunut Oulujokisuunkin merialueelta ja siksi vaativat kalanviljelyn aloittamista viivyttämättä, mutta turhaan.

Voimalaitosyhtiö oli tehnyt kaiken sen, mihin lupapäätöksessä oli määrätty. Maataloushallitus oli hyväksynyt virkamiehensä Pekka Brofeldtin keksimän ja patentoiman kalahissin kalatieksi. Yhtiö oli luovuttanut vesialueensa Lapin läänin Kalastuskuntain liitto r.y:lle, jonka jo maataloushallituksen oli aikaisemmin hyväksynyt padon alapuolisen vesialueen kalastajaksi.

Maataloushallitus oli toimintansa aikana ensimmäisen kerran todennut voimattomuutensa. Kalastuskuntain liitto sai alkuvuosina mahtavia saaliita, sillä esim. "v. 1957 saalis on ollut 6 037 kg lohta, 913,5 kg taimenta ja siikaa 5 970,5 kg" (Seppovaara). Rahaa käytettiin kaikenlaisten kokoustilaisuuksien järjestelyihin lohipäivällisineen ja kekkereihin osallistuneet olivat tyytyväisiä. Puolenkymmenen toimitavuoden jälkeen huomattiin, että saaliista puuttuvat pienet lohet eli kossit ja "Lohia ei saatu enää v. 1967 ja siianmädin hankinta lopetettiin kannattamattomana v. 1964" (Seppovaara).

Se katastrofi, joka oli koettu padon alapuolisessa kalastuksessa koettiin myös Kemijoen merialueella valtiolta vuokratuissa kalastuspaikoissa. Ne vuokramiehet, joilla ei ollut muuta ammattia tai eivät ikänsä tai muun syyn vuoksi pystyneet muuhun työhön jatkoivat ns. pienenkalan pyyntiä vuokraamissaan kalastuspaikoissa.

Päätävässä asemassa olevat virkamiehet eivät halunneet heittää yksityisen vesialueella olevia regalekalastuspaikkoja kokonaan vuokraamatta eli vetenä juoksemaan, vaan vuokrasivat niitä alhaisella vuokralla, jotta ne säilyisivät valtion omaisuutena koska "Valtion oikeuden edellytyksenä on, että kalastusoikeus on vanhastaan ollut ja on edelleen sen hallinnassa" kuten Marja-Leena Honkanen kirjassaan "Kalastusoikeus" toteaa.

Yksityisten vesialueella olevilla regalekalastuspaikoilla ei siirtyminen pienenkalan pyyntiin tapahtunut aivan suoraviivaisesti, sillä vesialueen omistajilla oli oikeus saada korvaus sille kuuluvasta kalastusoikeudesta. Eräät maataloushallituksen nuoremmat virkamiehet eivät myötämieleisesti suhtautuneet uuteen järjestelyyn.

Huomattava hovioikeuden tuomio

Kun Kemijoen vaelluskalakantojen tuhoaminen oli parhaillaan käynnissä, syntyi Laivaniemen ja Laivajärven jakokunnan vesialueella riita lohen kalastuksesta. Jakokunta oli sitä mieltä, ettei sen vesialueella kalastusta harjoittavalla Laivaniemen Tynnyrikunnalla ollut oikeutta sellaiseen kalastukseen, jota se harjoitti vuokraamalla kalastuspaikkoja.

Riita johti siihen, että valtio haastettiin kuultavaksi käräjäoikeuteen. Valtion edustajana kalastusneuvos Einar Hellevaara oikeudessa esitti, että lohen kalastusoikeus koko Alatornion vesialueella on vanhoista ajoista alkaen kuulunut Kruunulle ja ettei jakokunnalla ollut mitään lohenkalastusoikeutta sekä samalla vaati lohen kalastusoikeuden julistamista kyseisellä vesialueella valtiolle kuuluvaksi.

Kihlakunnanoikeus hylkäsi valtion vaatimuksen, mutta hovioikeus 27.4.1962 antamallaan tuomiolla katsoi tulleen "selvitetyksi, että lohenkalastusoikeus on Alatornion kunnan rannikolla vanhastaan kuulunut valtiolle erotettuna vesialueen omistuksesta". Tuomioon haettiin muutosta, mutta korkein oikeus 1.2.1966 vain vahvisti hovioikeuden tuomion. Tynnyrikunta sai pitää laillisesti merkityt kalastuksensa ja harjoittaa kalastusta kuten ennenkin.

Laivaniemen ja Laivajärven jakokunnan vesialue sijaitsee Kemijokisuun merialueella ja tuomio oli siinä mielessä erilainen aikaisempiin verrattuna, ettei siinä enää katsottu valtion lohen kalastusoikeuden olevan vain laillisesti merkityissä kalastuspaikoissa. Kysymyksessä oli selvä ennakkopäätös, jolla tuli olemaan suuri merkitys, kun voimallaitoksen kalastolle ja kalastukselle aiheutuneita vahinkoja ja haittoja selviteltiin.

Regalekalastusoikeudesta päästävä eroon

Vanhempien virkamiesten siirryttyä eläkkeelle uudet virkamiehet eivät hyväksyneet sitä, että valtion kalastuspaikat Kemijoen merialueella olivat menettäneet entisen merkityksensä ja muuttuneet pienen kalan kalastuspaikoiksi. Niinpä sitten maataloushallituksen pääjohtaja Hannes Perttula ja asianhoitaja Reijo Salo lähettivät 24.4.1970 päivätyn seuraavan sisältöisen kirjeen maatalousministeriölle:

"Lohen ja taimenen kalastus meressä sekä kylärajan sisällä että niiden ulkopuolella tietyillä pyyntipaikoilla on vanhastaan katsottu kuuluvan valtiolle. Tämä Kruunun regaleoikeuteen perustuva käsitys vakiintui 1600- ja 1700-luvuilla. 1734 vuoden laissa säännökset Kruunun kalastusoikeudesta sisältyivät rakennuskaaren 18 lukuun. Vuoden 1766 kalastussäännön mukaan, joka jonkun kalalajin (lohen, taimenen ja tietyissä tapauksissa siian) kalastus meressä oli vanhastaan Kruunulle pidätetty, tuli se edelleen sellaisina pysyttää. Vuonna 1902 muutetun rakennuskaaren 18 luvun 1 §:n mukaan Kruunun yksityiset kalastukset meressä pysytettiin Kruunulla, missä ne vanhastaan olivat olleet ja edelleen olivat sen hallussa. Voimassa olevan kalastuslain 5 §:n mukaan valtion yksityisen kalastukset niin ikään pysytetään valtiolla, missä ne vanhastaan ovat olleet ja ovat edelleen sen hallussa. Kruunun oikeus tiettyihin lohen ja taimenen kalastuspaikkoihin järjestettiin Perämeren alueella 1800-luvun loppupuolella erityisissä, osaksi maakirjaan merkityissä toimituksissa. Maataloushallitus on valtion yksityisten kalastusten käyttämisestä ja kalastamisesta valtiolle kuuluvissa kalavesissä 9 päivänä heinäkuuta 1950 annetun asetuksen (322/53) 14 ja 15 §:n nojalla vuokrannut vielä käytössä olevia valtiolle edellä selvitetyillä perusteilla kuuluvia lohen ja taimenen pyyntipaikkoja meressä sekä kylärajan sisällä ulkopuolella.

Regaleoikeuden taloudellinen merkitys valtiolle on viime aikoina käynyt lähes olemattomaksi Pohjanmaan jokien rakentamisen, maan nousemisen, rantavesien osittaisen pilaantumisen, pyyntitapojen muuttumisen sekä Itämerellä viime vuosina erittäin voimakkaasti lisääntyneen ajoverkko- ja siimapyynnin vuoksi. Maataloushallitus liittää oheen luettelon sen toimesta vuokratuista, tällä hetkellä voimassa olevista meressä sijaitsevista lohen ja taimenen kalastuspaikoista, joka osoittaa, ettei valtiolla ole kyseisistä oikeuksistaan sanottavaa etua. Sen vuoksi maataloushallitus kunnioittaen esittää, että Maatalousministeriö ryhtyisi sellaisiin toimenpiteisiin, että lohen ja taimenen erityiset kalastusoikeudet meressä lakkautettaisiin lainsäädäntöteitse.

Sen sijaan maataloushallitus katsoo, ettei jokiregaleoikeuteen ole tässä vaiheessa syytä puuttua, koska sen suhteen merkittävät Kemijoen ja Iijoen voimallaitoksia koskevat prosessit ovat parhailaan tuomioistuimessa vireillä."

Aloite johti tulokseen, sillä valtioneuvosto 12.4.1973 asetti laajapohjaisen komitean, "jonka tehtäväksi annettiin kalastuslainsäädännön tarkistaminen nykyisiä olosuhteita vastaavaksi". Maataloushallitus piti puolensa ja sai komiteaan jäseniksi kaksi virkamiestä, jotka pitivät huolta siitä mitä aloitteessa oli sanottu ja komitean lakiehdotuksen mukaan regaleoikeudesta luopuminen olisi tapahtunut tähän tapaan:

"Mitä sitten tulee yksityisiin valtion kalastuksiin meressä kylärajan sisäpuolella, on niiden osalta tehtävien muutosten tarpeellisuutta harkittaessa todettava, ettei niilläkään enää ole alkuperäistä merkitystään. Ottaen huomioon, etteivät nämä oikeudet ole valtiolle tärkeitä, valtio voisi luopua niistä asianomaisten vesialueiden omistajain hyväksi. Tämän luopumisen toteuttamiseksi olisi kalastuspiirit veloitettava määräajan kuluessa uuden lain voimaantulosta tarjoamaan puheena olevia kalastuksia vesialueiden omistajain lunastettavaksi kalastuspaikasta viime aikoina saadun vuotuisen vuokran pääomitetun arvoa vastaavasta hinnasta."

Komitea sai työnsä päätökseen 30.9.1977 ja mietintö ei suinkaan ollut yksimielinen, sillä puolenkymmentä sen jäsenistä liitti eriävän mielipiteensä mietintöön. Komitean jäsen Harri Dahlström liitti viisi kohtaa eriävän mielipiteensä ja sen 4. kohtaan yhtyivät kaikki vasemmistoon lukeutuvat jäsenet. Eriävässä mielipiteessä regalekalastusoikeudesta luopumista vastustetaan seuraavin perustein:

"Komitean esitys meressä kylärajan sisäpuolella olevien valtion yksityisten kalastusten poistamisesta ei ole käsitykseni mukaan valtion tulevien kalanviljelysuunnitelmien kannata asiallista. Näin luovuttaisiin tärkeistä mereisten vaelluskalojen emokalujen ja mädinhankinnan pyyntipaikoista, joita mm. valtion kalanviljelylaitokset tarvitsevat kehittäessään vaelluskalakantojen hoitoa."

Muutamia vuosia mietinnön antamisen jälkeen vallitsi hiljaiskausi kunnes vasemmistoon lukeutuva kalastusasioita hoitava ministeri Veikko Saarto otti kalastuslain uudistamisen asiakseen. Kun sitten uusi kalastuslaki (16.4.1982/286) annettiin, siitä puuttui kokonaan komitean enemmistön ehdotus regalekalastusoikeuden lakkauttamisesta. Tämän ovat eräät kansanedustajat selittäneet johtuneen ns. presidenttipelistä, sillä Kekkonen hallituskausi oli päättymässä, eikä regalekysymystä, joka jo komiteassakin oli muuttunut poliittiseksi, siinä vaiheessa haluttu ottaa esille, koska se olisi voinut vaikuttaa uuden presidentin valintaan.

Lopullinen lupapäätös

Isohaaran voimalaitos kytkettiin valtakunnan verkostoon 20.12.1948, mutta lopullisen lupapäätöksen antaminen siirtyi vuodesta toiseen vesilain valmistumista odotellessa.

Vesilaki annettiin 19.5.1961 ja voimaan se tuli 1.4.1962. Vesilain mukaiset vesioikeudet perustettiin. Pohjoisin vesioikeus tuli Ouluun. Vesioikeuden lupakäsittelyä oli odottamassa useita vesiasioita, joista vanhin ja huomattavin oli Isohaaran voimalaitosta koskeva. Lähetystöt kävivät esittämässä vesioikeudelle, että se ottaisi ensimmäisenä asianaan Isohaaran lupakäsittelyn. Niin sitten tapahtuikin ja vesioikeus antoi lupapäätöksensä 18.9.1964. Päätös oli monin osin puutteellinen ja virheellinen, minkä vuoksi muutosta haettiin vesiylioikeudelta. Varsin pian vesiylioikeus palauttikin asian uudelleen käsittelyä varten, mutta siitä huolimatta voimalaitos oli saanut lopullisen lupapäätöksen ja samalla laitoksen kalastoon ja kalastukseen aiheuttamien vahinkojen ja haittojen käsittely pääsi alkamaan.

Tehtävään määrätty toimitusinsinööri sai avustajakseen kaksi biologia sekä kaksi jokivarresta kotoisin olevaa uskottua miestä. Toimitusmiehet jakoivat asian kahtia siten, että ensin selviteltiin kompensatiomahdollisuudet ja sen jälkeen vahinkoa ja haittaa koskevat asiat eri kokouksissaan. Kokoukset alkoivat Enontekijöltä ja päättyivät Kuivaniemessä.

Haukipurosopimus

Kun toimitusmiesten tehtävä oli jo loppusuoralla aloittivat Kemijoki Oy ja Pohjolan Voima Oy salaiset neuvottelut valtion edustajan osastopäällikkö Tauno V. Mäen kanssa, sillä seurauksella, että syntyi ns. "Haukipurosopimus". Sen mukaan Kemijoki Oy ja Pohjolan Voima Oy olisivat olleet valmiit istuttamaan vuosittain 500 000 kpl vähintään 15 cm pituista merilohen ja 16 cm mittaisia meritaimenen poikasia, jota varten maa- ja metsätalousministeriön olisi tullut "luovuttaa mainitulle yhtiölle vuosittain yhteensä 1 250 000 kpl sellaisessa kehitysvaiheessa olevaa merilohen ja meritaimenen poikasta, että niiden ruokintakasvatus on mahdollista. "Käytännössä koko homma olisi jäänyt valtion niskoille sekä valtion tulo- ja menoarviosta riippuvaksi. Sopimuksen allekirjoittajat olivat maa- ja metsätalousministeri Erkki Haukipuro ja osastopäällikkö Tauno V. Mäki sekä Kemijoki Oy:n puolesta Veikko Axelson ja Teemu Hiltunen ja Pohjolan Voima Oy:n puolesta Pentti Hintikka.

Sopimukseen liittyi lisäpöytäkirja, minkä mukaan valtio ei olisi vaatinut lohikalastuksen menettämisen osalta muuta kuin Kemijoessa olleiden lohipatojen vuokratulojen menetyksestä saadun tulon.

Kun sopimuksessa ei mitään mainittu siistä, jonka kalastusoikeus kiistattomasti Kemijoessa kuului vesialueen omistajille ja siis kolmas osapuoli oli kokonaan syrjäytetty, kanteluita lähti sekä eduskunnan oikeusasiamiehelle että oikeuskanslerille. Pian osastopäällikkö Tauno V. Mäelle selvisi, mihin liemeen hän oli joutumassa, minkä vuoksi hän julkisesti ilmoitti, että sopimus on peruutettu.

Vesioikeuden toinen päätös

Vesioikeuden toinen päätös erosi suuresti edellisestä lupapäätöksestä. Ensimmäisessä 18.9.1964 annetussa lupapäätöksessä hakija veloitettiin vuosittain maksamaan 70 000 mk maataloushallitukselle, jonka tuli käyttää se "kalanistutukseen ja muihin kalakannan säilyttämistä tarkoittaviin toimenpiteisiin Kemijoen vesistöissä".

Toisen lupapäätöksen tekeminen ei liene ollut helppo tehtävä. Silloin voimassa olleen vesilain mukaan kalakannan hoitomaksu olisi tullut suorittaa "maataloushallitukselle ja on varat sen toimesta käytettävä vesioikeuden määräämällä tavalla". Lisäksi kysymys siitä, mikä tulisi olemaan se oikea poikasmäärä, joka hakijan vuosittain tulisi istuttaa niin että se olisi riittävä, on varmaankin aiheuttanut miettimistä, sillä todistajina kuultujen tutkijoiden arviot olivat 125 000 kappaleesta miljoonaan. Todistajina kuultavana oli mm. kaksi ruotsalaista tohtorin arvoista tutkijaa.

Päätöksessään 28.12.1979 vesioikeus otti huomioon Riista- ja kalatalouden tutkijan lisensiaatti Jorma Toivosen ehdotuksen, johon sen päätös suurelta osin perustui. Vesioikeuden päätöksestä tuli aikaisemmasta käytännöstä poiketen veloittepäätös, jonka korkein hallinto-oikeus 30.5.1980 antoi:

"Pohjolan Voima Oy:n ja Kemijoki Oy:n on Kemijoen merellisen vaikutusalueen kalakannan säilyttämiseksi istutettava mereen Kemijoen suualueella vuosittain kolmen (3) vuoden keskiarvona laskettuna kuusisataaviisitoistatuhatta (615 000) vaellusikäistä, vähintään 14 cm:n pituista lohen poikasta ja yhdeksänkymmentätuhatta (90 000) vaellusikäistä, vähintään 18 cm:n pituista meritaimenen poikasta sekä kolmemiljoonaa satatuhatta (3 100 000) 1-kesäistä merellisen vaellussiian poikasta."

Jokialueelle yhtiöt veloitettiin istuttamaan "Kemijoen vesistön katselmustoimituksessa selvitetyle vaelluskalojen leviämisalueelle kuusikymmentätuhatta (60 000) vaellusikäistä, vähintään 20 cm:n pituista järvitaimenen poikasta tai muiden lohensukuisten sisävesikaloiden poikasta sekä kaksimiljoonaa satatuhatta (2 100 000) 1-kesäistä sisävesisiian poikasta sekä paikallisten virtakutuisten sisävesikaloiden vahinkoalueelle yhteensä kaksisataatuhatta (200 000) siian ja harjuksen 1-kesäistä poikasta."

Vahingot, haitat ja niiden korvaaminen

Vastoinkäymisiin kyllästyneinä maa- ja metsätalousministeriö sekä maataloushallitus eivät aluksi millään tavalla osallistuneet niihin tilaisuuksiin, joissa käsiteltiin rakentamisesta kalastolle ja kalastukselle aiheutuneita vahinkoja ja haittoja sekä niiden korvaamista. Vasta sen jälkeen, kun asia oli siirtynyt vesiylioikeuden käsiteltäväksi maataloushallitus Rovaniemellä suullisessa käsittelyssä esitti korvausvaatimuksensa. Siitä oli se seuraus, että yksityiset saivat pitemmältä ajalta 6 prosentin koron korvaussummalle, niin valtio sai sen esittämispäivästä vesiylioikeuden 9.7.1982 antaman päätöksen mukaan seuraavasti:

"Pohjolan Voima Oy:n ja Kemijoki Oy:n on maksettava Kaakamon lohipatoyhtymälle, Laivaniemen Tynnyrikunnalle ja valtiolle merialueen osalta määrätyille korvauksille 6 prosentin korko 1.1.1957 lukien sekä Pohjolan Voima Oy:n Hervanputaan lohipadolle, Väyläpadolle ja valtiolle jokialueen vuokratulojen osalta määrätyille korvauksille sama korko 1.1.1949 lukien ja Kemijoki Oy:n 1.2.1955 lukien. Valtiolle kalastusregaanin käyttömahdollisuuden pysyvistä menettämisestä jokialueen osalta tuomituille korvauksille on maksettava 6 prosentin korko vaatimuksen esittämis-päivästä 10.6.1980 lukien."

Rahakorvauksena valtio tuli saamaan "merialueella lohen ja meritaimenen kalastuksesta saatujen menetyksestä" Pohjolan Voima Oy:ltä 1 555 200 mk ja Kemijoki Oy:ltä 172 800 mk.

Jokialueelta valtio sai "lohen ja meritaimenen kalastuksesta saatujen vuokratulojen" menettämisestä Pohjolan Voima Oy:lta 244 800 mk ja Kemijoki Oy:ltä 27 200 mk.

Suurimman korvauksen valtio sai "kalastusregaanin käyttömahdollisuuden" pysyvistä menettämisestä jokialueen osalta Pohjolan Voima Oy:ltä 5 400 000 mk ja Kemijoki Oy:ltä 600 000 mk.

Päätöksessään vesiylioikeus katsoi, että "Kemijoen vesistöissä ja sen edustan merialueella lohen ja meritaimenen kalastusoikeus ei ole vesialueen omistukseen sisältyvä oikeus. Näiden kalojen kalastusoikeuden on katsottava kuuluvan tällä alueella valtiolle sen yksinoikeutena (kalastusregaaliksi) vesialueen omistuksesta riippumatta. Valtion yksinoikeus ei kuitenkaan koske vesialueella sijaitsevia Hervanputaan lohipatoa ja Väyläpatoa sekä merialueella sijaitsevia Kaakamon lohipatoyhtymää ja Laivaniemen Tynnyrikuntaa, joiden omistajilla on asiakirjoista saadun selvityksen mukaan näissä kalastuspaikoissa vanhastaan ollut ja on edelleen itsenäinen, valtion oikeudesta riippumaton lohen ja taimenen kalastusoikeus. Muiden pato- ja kalastuspaikkojen ja vesialueiden omistajilla tai haltijoilla ei ole selvitetty olevan tällaista oikeutta."

Luonnollisesti Pohjolan Voima Oy oli tyytymätön korvauksia koskevaan loppuratkaisuun, mutta korkein oikeus ei myöntänyt valituslupaa, joten vesiylioikeuden päätös jäi pysyväksi.

1980-luvulla kansanedustajat kyselivät

Kierrellessään vaalipiirissään kansanedustajat joutuvat useinkin hyvinkin hankalien kysymysten eteen, sillä tuomioistuinten päätökset eivät kaikkien mielestä olleet selviä ja oikeudenmukaisia. Se seikka, että valtion regalekalastuspaikat oli katsottu tarpeelliseksi emokalojen pyyntiä varten, aiheutti kyselyjä, kun sanomalehdet selostivat valokuvien kera emokalojen pyyntiä ja saantia Isohaaran voimalaitospadon alapuolelta ja Kaakamoniemestä, jossa valtion regalekalastuspaikkoja ei ollut lähimaillakaan. Kansanedustajat antoivat "vahingon kiertää" ja laativat kirjallisia kysymyksiä asianomaisen valtioneuvoston jäsenen vastattavaksi.

Esimerkiksi kirjallisessa kysymyksessään nro 51/1982 Lauri Impiö, Martti Ursin ja Mauno Manninen tiedustelivat:

"Aikooko Hallitus ryhtyä hallussaan olevien ja taloudellisesti kannattamattomien lohen ja taimenen kalastuspaikkojen lakkauttamiseen ja poistamiseen sekä meri- että sisävesialueilta?"

Vastauksessaan ministeri Jarmo Wahlström esitti mm. seuraavaa:

"Kalastuslainsäädäntökomitea on vuonna 1977 valmistuneessa mietinnössään (1977:47) ehdottanut meriregaalin lakkauttamista yleisellä vesialueella sijaitsevien pyyntipaikkojen osalta ja vastaavasti kylärajan sisäpuolella sijaitsevien kalastuspaikkojen osalta komitea ehdotti ensisijaisesti oikeuksista luopumista lunastusmenettelyn muodossa. Komitean esitys ei ollut yksimielinen. Hallitus ei sisällyttänyt tätä ehdotusta esitykseensä eduskunnalle kalastuslainsäädännön uudistamisesta (nro 214 1980 vp.), vaan ehdotti regaalioikeudet edelleen pysyttäväksi valtiolla. Perusteluna hallitus esitti, että regaalioikeuksilla tulee vastaisuudessa olemaan merkitystä erityisesti lohikantojen säätelyn ja kalanviljelyyn tarvittavan mädinhankinnan kannalta. Voidaan todeta, että mainitut perustelut jo nyt enenevässä määrin toteutuvat.

Koska hallitus viimeksi syksyllä 1980 on määritellyt kantansa puheena olevien regaalioikeuksien pysyttämiseen eikä eduskunta ole tältä osin muuttanut hallituksen esitystä, asian uudelleenkäsittelyä ei hallituksen piirissä pidetä aiheellisenä."

Kansanedustajat Lauri Impiö, Mauno Manninen ja Eero Lattula kyselivät (nro 116/1982):
Katsooko Hallitus padotuissa Kemijoen ja Iijoen jokialtaissa ja latvavesistöissä järvitaimenen (Salmo trutta lacustris) kalastusoikeuden kuuluvan valtiolle regaali- tai jonkin muun oikeuden nojalla?"

Vastauksessaan ministeri Jarmo Wahlström on todennut, että "Vireillä olleissa Kemijoen ja Iijoen vesioikeudellisissa käsittelyissä valtio ei ole vaatinut itselleen korvauksia jokialueiden ja latvavesistöjen järvitaimenkantojen menetyksistä. Tämä on osoituksena siitä, ettei valtio ole katsonut omaavansa järvitaimenen erityistä regaali- tai muuta pyyntioikeutta."

Kansanedustaja Lauri Impiö on yksin kysellyt (nro 32/1985):

"Mihin toimenpiteisiin Hallitus aikoo ryhtyä Perämeren rannikkoalueella valtion hallinnassa olevien taloudellisesti kannattamattomien lohen ja meritaimenen kalastuspaikkojen lakkauttamiseksi ja poistamiseksi tai, jos näin ei menetellä, pitääkö Hallitus oikeana jakokunnille tai kalastuskunnille korvaamatta vuokrata sijoiltaan siirtyneitä kalastuspaikkoja ikään kuin ne olisivat yli sata vuotta sitten merkityissä paikoissa?"

Vastauksessaan ministeri Toivo Yläjärvi on todennut mm. seuraavaa:

"Mitä siihen tulee, että maan kohoamisen takia regaalikalastuspaikat ovat saattaneet muuttua käyttökelvottomiksi tai, kuten Lapin läänin osalta vuonna 1971 suoritetussa uudelleenkartoituksessa on todettu, vanhojen pyyntipaikkojen suunnat ja pituudet ovat saattaneet muuttua, tämä ei merkitse sitä, että valtio olisi perustanut uusia paikkoja. Olemassa olevista vain osa on vuokrattu ammattimaiseen käyttöön. Lisäksi voidaan todeta, että kalastusasetuksen (1116/82) 42 § on vedenomistajan edun mukainen, sillä tällä täsmennyksellä on säädetty, ettei valtion regaleoikeus ole muun kalastusoikeuden käytön, erimerkiksi siian pyynnin esteenä silloinkaan, kun valtio on vuokrannut pyyntipaikan, mutta se on käyttämätön.

Edellä esitetyn mukaisesti regaalioikeuksien soveltamista on tarkoitus jatkaa suurin piirten tähänastiseen tapaan."

Lopuksi

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, maa- ja metsätalousministeri Kalevi Hemilä on kirjallisessa vastauksessaan kansanedustaja Tytti Isohookana-Asunmaalle ilmoittanut, että valtion regaleoikeudesta voidaan luopua "jos myymistä voidaan pitää erityisistä syistä tarkoituksenmukaisina". Perämeren ja siihen laskevien jokien lohen ja taimenen regaleoikeus perustuu valheelliseen Helgeandsholmin päätökseen, minkä vuoksi se ei ole kunniaksi valkoisen rodun asuttamalle maalle ja vielä vähemmän oikeusvaltiolle, joten erityisten syiden vuoksi lakkauttaminen olisi suoritettava mahdollisimman pian. Regaleoikeuden lakkauttamisesta valtio menettää muutamia tuhansia markkoja vuokratuloja, jotka jäävät hyödyttämään muutamia Perämeren rannikkoalueen verovelvollisia jakokuntia. Mitään pelkoa siitä, että kalastus muuttuisi ryöstökälyksi ei ole, sillä sitä voidaan tarpeen mukaan säännöstellä asetuksella kuten Simojokisuun merialuetta on jo vuosikausia tehty.

Kirjallisuus

Brofeldt, P. 1938: Maataloushallituksen tiedonantoja nro 257

Eduskunnan kirjasto

Grotenfelt, K. 1908: Oma Maa

Haataja, K: Vesioikeus 1.

Hellevaara, E. Jatuli XXII

Honkanen, Marja-Leena. 1985: Kalastusoikeus

Järvi, T.H. 1932: Suomen merikalastus ja jokipyynti

Kalastussääntö 1902

Komiteanmietintö 1977: 47

Malmgren, A.J. 1888: Kemin ja lin kruunun kalastusten yleisiä oikeuden suhteita

Rakennuskaari 1902

Sirelius, U.T. 1906: Suomalaisten kalastus

Seppovaara, O. 1966-1967: Kemin merialueen kalataloudellinen tutkimus. Moniste

Valtion arkisto

Vesioikeus

Vesiylioikeuden päätös 18.9.1964